

КАРА У ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Ткачук В. Є.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри суспільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янука
м. Рівне, Україна*

Філософсько-правова думка щодо виникнення та існування самого інституту покарання, ґрунтується на двох підходах. Перший підхід був побудований на позиціях, що сформував Сократ, який відкидав помсту як змістовну суть покарання і стверджував, що ніколи не можна відповідати злом на зло, несправедливістю на несправедливість [1, с. 87]. На цих же позиціях наголошував Конфуцій і стверджував, що неможливо керувати народом при допомозі лише покарання, адже такий народ буде ухилитися від покарання і не пізнає сорому, а якщо ж керувати добросовісно за допомогою звичаю, то такий народ пізнає сором і виправиться [2, с. 24]. Близьким до його поглядів був і Піфагор, який вважав, що покарання ґрунтується на праві помсти і, відповідно, зло покарання є помстою за зло злочину [3, с. 91]. Водночас Платон гадав, що не повинен залишатися безкарним будь-який проступок [4, с. 340], і в покараннях вбачав очищення душі злочинця [3, с. 91]. Проте помсту як основну суть покарання він заперечував. Платон не допускав того, щоб покарання несло зло злочинцю, а навпаки: воно має зробити злочинця кращим або менш злим [5, с. 102-104].

Деяка відмінність від поглядів Сократа, Конфуція та Платона спостерігається у роботах Арістотеля, який був переконаний, що більшість людей за природою підпорядковуються не почуттям сорому, а страху: утримуються від злочину через загрозу помсти [6, с. 57]. Покарання, на його думку, є актом необхідності, бо користь суспільства є найвищим благом, що має складати зміст кримінально-правової політики, а здійснення покарання має приносити реальну користь чесним громадянам та суспільству. Як зауважив у свій час М. Чубинський, Арістотель у покаранні вбачав можливість залякати особу, що вчинила злочин, і таким чином запобігати вчиненню ним нового злочину, а не виправити його [5, с. 110].

І. Кант вважав, що лише право помсти (*jus talionis*) може чітко визначити межу якості та міру покарання [7, с. 257], тобто караючий

закон є категоричним імперативом, який не може допустити можливість не карати злочинця [1, с. 401]. Зокрема, у своїх „Метафізичних основах права» І. Кант наголошував, що юридичне покарання, яке призначається законом за злочини проти закону, ніколи не може слугувати засобом для досягнення будь-якого стороннього блага, чи то блага для винного або потерпілого, чи суспільства; воно повинно застосовуватись лише тому, що було вчинено зло. На думку Ад. Франка, за І. Кантом суспільство повинно карати особу, що вчинила злочин, без уваги на користь, яку можна досягти для злочинця та самого суспільства [8, с. 122-123]. На жаль, у чинному КК України (ст. 50) домінуючим елементом мети кримінального покарання все-таки є помста злочинцеві, а не відновлення соціальної справедливості, тобто порушеного права.

Розглядаючи покарання як окремий інститут кримінального права, А. Фейєрбах в його зміст вкладав зло, яке повинно застосовуватися до осіб, що вчинили протиправні дії. Моральну сторону покарання він повністю відкидав і пов'язував це з тим, що воно є лише державним примусом, завданням якого не може бути встановлення та реалізація морального порядку, бо моральне покарання не може слугувати знаряддям для досягнення мети держави і заперечує її природу [9, с. 84-85]. З цієї думкою не можна повністю погодитись, адже при вчиненні злочину особа завжди поступає аморально. У цьому контексті М. Й. Коржанський мав рацію, коли стверджував про те, що злочин є суспільно небезпечне, протиправне, аморальне, винне та каране діяння [10, с. 27]. Відповідно до цього кримінальне покарання має відповідати моральним нормам і спрямовувати свою дію на виправлення злочинця. Адже караюча правова норма, побудована без моральної основи, веде до жорстокості, що є взагалі недопустимим при застосуванні кримінального покарання.

На думку Г. Гегеля, покарання є справедливим не тільки само по собі, але й в самому злочинцеві, тобто в його волі і в його поступку [11, с. 147], адже особа, що вчинила злочин, тим самим дає добровільну згоду на його покарання [11, с. 148]. Він, крім цього, стверджував, що покарання є проявом злочину, а саме: помста за вчинений злочин є не що інше, як спрямування самої форми злочину проти себе [11, с. 150-151]. Розглядаючи злочин як заперечення права [12, с. 100], Гегель говорив, що покарання виступає запереченням самого злочину [11, с. 145]. З цього приводу П. Юркевич зауважив, що згідно з міркуваннями, висловленими Г. Гегелем, право відновлюється тільки покаранням [13, с. 112].

Отже, аналіз філософсько-правової думки різних часів розвитку людства щодо значення кари у формуванні мети кримінального покарання дає підстави казати про неоднозначні бачення мислителів. Одні з них (Арістотель, І. Кант, Піфагор, А. Фейєрбах) вбачають у карі

ознаки залякування та помсти. Тобто, їх погляди все-таки є продовженням думки щодо вираження зміст кримінального покарання у принципі таліону (лат. *talionis* — рівна міра покарання, рівнозначна відплата). На їх думку, кримінальне покарання має карати і тільки карати, йому не притаманні інші властивості.

З іншої сторони, погляди Сократа, Платона, Конфуція заперечують помсту та залякування як основну мету кримінального покарання. Вони ж відстоюють думку у тому, що жорстокість покарання ніколи не виправляє людини, а ще більше робить її жорстокою. У цьому контексті їхні думки отримали продовження в міркуваннях Г. Гегеля, який розглядав кару як елемент не помсти, а відновлення порушеного права, що, фактично ставило в пріоритет не лише покарання злочинця, а й і відновлення правового статусу потерпілого.

Література:

1. Кессиди Ф. Х. Сократ. СПб. : Алетейя, 2001. 352 с.
2. Історія вчень про право і державу : хрестоматія для юридичних вищих навчальних закладів і факультетів / уклад., заг. ред. проф., д. і. н. Г. Г. Демиденка. Харків. : Право, 2005. 912 с.
3. Кистяковский О. Ф. Главнейшие моменты истории развития науки уголовного права. *Антологія української юридичної думки* : в 10 т. Т. 7 : Кримінальне право. Кримінальний процес / упорядкув. О. М. Костенко, О. О. Кваша ; відп. ред. О. М. Костенко. Київ.: Юридична книга, 2004. С. 89–115.
4. Платон. Сочинения : в 3-х т. / Платон; пер. с древнегреч.; под общ. ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса. М. : Мысль, 1968–1972. Т. 3. Ч. 2. 1972. 678 с.
5. Чубинский М. П. Очерки уголовной политики (Понятия, история и основные проблемы уголовной политики, как составного элемента науки уголовного права) : в 3-х ч. Харьков : Тип. „Печ. дело» кн. К. Н. Гагарина, 1905. – 1905. Ч. 2. 534 с.
6. Аристотель. Сочинения : в 4-х т. / Аристотель ; пер. с древнегреч. ; общ. ред. А. И. Доватура. – М. : Мысль, 1976–1983. Т. 4. 1983. 830 с.
7. Кант И. Сочинения : в 6 т. / под общей ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гульги, Т. И. Ойзермана. – М. : Мысль, 1963–1966. Т. 4. Ч. 2. 1965. 478 с.
8. Франк А. Философия уголовного права в популярном изложении профессора Ад. Франка / перевод с франц. Д. Слонимского. СПб. : Тип. О. И. Бакста, 1868. 244 с.
9. Пионтковский А. А. Уголовно-правовые воззрения И. Канта, А. Фейербаха и Й. Фихте. М. : Всесоюзный институт юридических наук НКЮ СССР, 1940. 192 с.

10. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України. Київ : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. 656 с.
11. Гегель Г. В. Ф. Філософія права / пер. с нем. : ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсеянц. М. : Мысль, 1990. 524с.
12. Філософія права : навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Данільяна. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 272 с.
13. Юркевич П. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник. Київ : Ред. журн. „Український Світ», 2000. 756 с.